

**ПРОЩАНИЕ
С. А. АМБАРЦУМЯНОМ**

Тяжелая весть о большой утрате настала меня в тысячах километров от Армении.

Утрата оказалась более тяжелой, поскольку нет возможности физически присутствовать и проститься с большим человеком.

Мы все знали, что последние месяцы он тяжело болел, не выходил из дома. Но при этом 97-летний академик мужественно продолжал работать над новой книгой о науке Армении. Из единственно возможного в этих условиях общения с ним по электронной почте мне было ясно, что его беспокоила судьба академической науки и академии в условиях новой революционной перекройки. Однако смерть прервала работу над последней его книгой.

Титаны уходят медленно. Величаво, как отплывают океанские корабли, они увлекают, уводят с собой целую эпоху, оставляя живым всю ответственность за продолжение их дел и жизни.

Сергей Амбарцумян, великий гражданин Армении и большой ученый никогда не допускал неуважительного отношения к ученым и к науке. Одно его присутствие, даже молчаливое, на различных собраниях придавало зна-

чимость и серьезность происходящему. При этом он не был сухим и отвлеченным профессором, любил жизнь, рисовал философские картины, ценил женскую красоту, умел шутить и уважал умные шутки и мысли собеседника.

Два старца - хранители академических традиций, держатели своего рода морального дресс-кода ученого, смысла и назначения науки, армянской науки – академики Владимир Бархударян и Сергей Амбарцумян сделали очень много для того, чтобы сохранить, сбереечь академическую науку и ученых в самые тяжелые для нее годы.

Как олимпийские чемпионы, которые на долгие годы обеспечивают престиж и служат оправданием для спорта в стране, точно так при них армянская академическая наука казалась особенно защищенной и оправданной в глазах общества.

После распада Советского Союза казалось, что все меняется, рушится старое, отжившее свой советский век. В угоду установившейся моде подражания Западу, чуть ли не каждое новое армянское правительство задавалось целью закрыть академию наук или по крайней мере слить, соединить ее с вузами. Впрочем, не секрет, что эта тенденция и сегодня еще продолжается. И очень жаль, что нет больше с нами рядом двух мудрых старцев – заступников и защитников чести и совести армянской академической науки.

Нас учили, что незаменимых людей не бывает. Это правда, но бывают личности в истории страны, заменить которых бывает практически невозможно. Их невозможно заменить, в лучшем случае на их место приходят другие, иногда много лет спустя, а может быть и много десятилетий или столетий спустя. Ну вот скажите, пожалуйста, кто и как может нам заменить Комитаса, Сарьяна, Туманяна или Кочара. Кто и когда заменит нам Виктора Амбарцумяна, Алиханянов, Мергеляна или Сергея Амбарцумяна.

Великие уходят тихо и величаво, сохраняя тайны, известные только им. Нам же остается глубокое чувство утраты чего-то очень важного, ценного без чего наша жизнь кажется несколько опустошенной.

Это своеобразное ощущение уходящей эпохи, которое свойственно людям его поколения, его современникам и тем из нас, кому довелось быть свидетелем мужественного и достойного ответа Сергея Амбарцумяна всемогущему держателю высшей партийной власти в СССР. Тогда его беспримерная отва-

га и человеческое достоинство поразили всю страну. Никто не смел до этого так уверенно и спокойно возражать генеральному секретарю партии, да еще прилюдно, при включенных камерах всесоюзного телевидения. Поступок Амбарцумяна тогда был сродни подвигу Матросова, закрывшего собою немецкую амбразуру. Тогда этот его поступок возымел оглушительный эффект и надолго врезался всем в память. С уверенностью можно сказать, что он поменял атмосферу в стране. Все армяне ходили тогда гордые, ловили завистливые взгляды людей других национальностей и просто купались в лучах его – амбарцумяновской славы.

Один только этот поступок демонстрации гражданского достоинства и личной отваги надолго, если не навсегда, сохранил бы его в наших сердцах и в сердцах всего поколения 80-десятых.

В одной из своих книг он как-то опубликовал некролог на свою смерть. На мой удивленный вопрос, зачем нужен был этот авто-некролог, он с присущей ему иронией заметил, что не хочет, чтобы после его смерти опубликовали бы черт знает что. Поэтому и подготовил сам нормальный некролог. Перечитав тот текст сегодня я еще раз убедился, что он как всегда был абсолютно прав.

Он уходил тихо и величаво, как подobaется Великим.

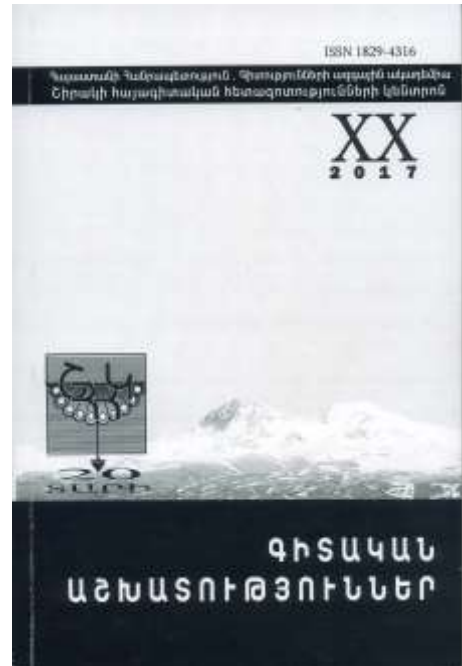
Вечная ему память...

Академик Геворг Погосян

Շիրակի հայագիտականի աշխատակիցները նույնպես խոր ցավով են ապրում կորուստը Մեծ մարդու, գիտնականի և իրենց համերկրացու, որը նաև ժամանակին էական ներդրում ունեցավ իր ծննդավայր Գյումրիում ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ստեղծման մեջ ու մշտապես մնաց նրա լավագույն բարեկամներից մեկը:

* * *

«Գիտական աշխատություններ» ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն; խմբ.՝ Ս. Հայրապետյան, -Գյումրի: 2017, հատոր XX, 320 էջ:

Լույս տեսավ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» ժողովածուի հորեյանական XX հատորը՝ 20 տպագրական մամուլ ծավալով, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ս.Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ և ինքնատիպ նախաբանով ուղղված պարբերականի ընթերցողներին: Նրանում, անդրադարձ կատարելով քառամյա գիտական այս պարբերականի դերին ու նշանակությանը, խմբագիրն արժևորում է հայագետների շրջանում ժողովածուի վաստակած հեղինակությունը՝ նրա դավանած բարձր գեղագիտական սկզբունքների ու ստեղծած բարի ավանդույթների հիմքի վրա: Հատուկ կարևորվել է պարբերականի դերը ՇՀՀ կենտրոնի գիտական կազմի կենսագործունեության մեջ, որտեղ «այն ավելին է, քան ինչ-որ ժողովածու, այն կենտրոնի ինքնության մի մասն է, նրա հպարտությունը, նրա անդամներից շատերի համար՝ իրենց գիտական կենսագրության սկիզբն ու ընթացքը: Նրա հատորներում տեղ են գտել Գենտրոնի գիտաշխատողների երեք հարյուրից ավելի գիտական հոդվածներ, հրապարակումներ, հաղորդումներ: Այդ հատորներում «հյուրըն-

կալվել են» նաև հանրապետության բազմաթիվ անվանի բանագետներ ու ազգագրագետներ, պատմաբաններ ու հնագետներ, ակադեմիական և բուհական համակարգերի երիտասարդ գիտական կադրեր, արտերկրի շուրջ հինգ տասնյակ հայ և այլազգի գիտնականներ»:

Հոբելյանական հատորում տեղ են գտել 32 գիտական հոդվածներ, հաղորդումներ, հրապարակումներ՝ նվիրված հայագիտության, մասնավորաբար շիրակագիտության հիմնարար ուղղություններին:

Է.Խելսյանը, քննության առնելով ասույթաբանական ժանրերի՝ առած-ասացվածքների, երդումների, դարձվածքների և բարբառային տարաբնույթ արտահայտությունների կիրառությունը Գարսի հեքիաթներում, փորձել է բացահայտել դրանց կիրառման դրդապատճառներն ու խաղացած դերը հեքիաթի կառուցվածքում: Նշվում է, որ դրանք նպաստել են կայուն բանաձևերի ձևավորմանը, մինևույն ժամանակ որպես գեղարվեստական արտահայտամիջոցներ ոճավորել և պատկերավոր են դարձրել հեքիաթապատումը:

Ա.Հայկագուն Գրիգորյանի «Խաչատակի աստիճանաձև հորինվածքների խորհրդաբանական ստուգաբանությունը երկիր-երկինք բնափոխության ընկալումների համատեքստում» հոդվածը նվիրված է խաչքարային արվեստի՝ որպես հայ մշակութային ուրույն տեսակի, հորինվածքային ձևերի, տիպերի և նախատիպերի ուսումնասիրմանը: Ըստ հեղինակի՝ դրանց խորհրդաբանակ ստուգաբանությունը կօգնի լրացնելու հայ ինքնության ապացույցների անընդհատելի գիտատեսական հիմնավորումների տեսական շրթան:

Շումերների Ներգալ աստծու նախատիպ առասպելաբանական կերպարի հայկական գծերի բացահայտումը, ըստ Ս.Պետրոսյանի հոդվածի դրույթների, գալիս է հաստատելու այն իրողությունը, որ միջագետքյան առասպելաբանությունն ունեցել է ոչ միայն բուն շումերական և սեմական-աքադական, այլև հնդեվրոպական-հայկական բաղադրատարր: Այսպիսի եզրակացությունը համահունչ է մ.թ.ա. V-III հազարամյակների հնագիտական նյութի ուսումնասիրությունից բխող այն եզրակացությանը, ըստ որի՝ մ.թ.ա. V-III հազարամյակներին Հայկական լեռնաշխարհում և Հյուսիսային Միջագետքում գոյություն է ունեցել հնդեվրո-

պական էթնիկական տարրը ներկայացնող բնակչություն:

Հայտնի է, որ հայկական վերածնունդ արտահայտությունը, որն ընդունված է հայագիտության մեջ, իր ժամանակային սահմաններով հասնում է մինչև 10-րդ դար, Դ. Գասպարյանի «Հայկական Վերածնունդ. ժամանակը և առանձնահատկությունները» հոդվածում, երևույթի նորովի քննությամբ, հայ գրականության նոր շրջանը պետք է սկսել 18-րդ դարի սկզբից՝ Մխիթարյանների գործունեությունից, բայց Մայթ-Նովային, ժամանակային կապի խզումով հանդերձ՝ պայմանավորված հայոց գրապատմական զարգացումների անկանոնությամբ, պետք է թողնել միջնադարում:

Գրականագետ Գ.Խաչիկյանի հոդվածում անդրադարձ է կատարվել գրող, հրապարակախոս, Հայաստանի առաջին Հանրապետության հայտնի պետական գործիչ Ավետիս Ահարոնյանի ստեղծագործություններին:

Մ.Ղազարյանի «Ծննդավայրի և մանկության պատկերը Հովհ. Գրիգորյանի «Հրեշտակներ մանկության երկնքից» շարքում» հոդվածում հեղինակը, քննության առնելով բանաստեղծի ստեղծագործությունը, դիտում է նրան որպես հասուն մի մանուկ, որն ապրել է խենթություններով լի մանկության և պատանեկության տարիներ, և իրական կյանքից ծնված նրա բանաստեղծությունները դարձել են նրա դեմքը:

Մշո և Գարնո բարբառները հայերենի ամենամեծ բարբառների թվին են պատկանում, որոնք, հազարամյակների խորքից գալով, կենդանի են մինչ օրս: Գ.Մկրտչյանի հոդվածում ոչ միայն լեզվական իրողությունների, այլև բնապատմական, աշխարհագրական հատկանիշների հիման վրա ամրագրվում է այն դրույթը, որ Մշո և Գարնո բարբառները հավակնում են լինելու հայերենի հնագույն լեզվավիճակները՝ գերծորոշակի այլ ենթաշերտերից, առավել ևս, որ հայագիտության մեջ վիճարկման ենթակա չէ, որ հայ ժողովրդի կազմավորման ու ձևավորման ակունքները գտնվում են Կենտրոնական Հայաստանում՝ համապատասխանելով այն վայրերին, որտեղ գոյակցել են Մշո և Գարնո բարբառները:

Լեզվաբանական և գրականագիտական բազմաբնույթ թեմաներ են արծարծված Մ.Միրումյանի «Նորակազմ բայական կայուն կապակցություններ «Ազգ» շարքա-

թերթում (2015-2016 թվականներ)», Շ.Տեր-Աղամյանի «Ըղձական եղանակի իմաստային և գործառական առանձնահատկությունները գերմաներենում», Հ.Մելքոնյանի և Վ.Մելքոնյանի «Մակդիբը բանաստեղծի ստեղծագործական տեսադաշտում», Ք.Նիկողոսյանի «Փոխաբերությունը Նար-Ղոսի «Մեր թաղը» պատմվածաչարում», Հ.Մատիկյանի «Օրորոցայինը և աղոթքը՝ որպես քնամուտ տեքստեր անգլերենում և հայերենում» հոդվածներում:

Հատորի հոդվածների մի զգալի մասը՝ որպես գիտական զեկուցումներ, ներկայացվել է 2016թ. սեպտեմբերին ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնում անցկացված «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. Հայագիտության արդի հիմնախնդիրներ» միջազգային 9-րդ գիտաժողովում և արժանացել լսարանի հավանությանը: Դրանց մեջ հատկապես կարևորվում են Սփյուռքում հայկական գաղթօջախների ձևավորմանը և գործունեությանը նվիրված /տե՛ս Ա.Շպորտ, «Խարկով քաղաքի հայկական համայնքը (XIX դ. երկրորդ կես–XXI դ. սկիզբ)» Էթնոժողովրդագրական բնութագիր», Տ.Մարգարյան, «Անեցիների գաղթը Դրիմ և թվագրումը», Տ.Նևսկայա, Ա.Հակոբյան, «Հայերի դերը Հյուսիսային Կովկասի տնտեսական և քաղաքական զարգացման գործում XVIII դ. – XX դարասկզբին», Հ.Ամիրջանյան, «Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արդույանը Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ (1773-1800)»/ արժեքավոր հրապարակումները:

Պատմագիտական բազմաբնույթ խնդիրներ ու հարցեր են բարձրացված Լ. Պետրոսյանի «Օրոնտես-Երվանդի ռազմական և վարչական միջոցառումները Հայաստանի հյուսիս-արևմուտքում», Հ.Սուքիասյանի «Հայ-վրացական քաղաքական հարաբերությունների լուսաբանումը Մարտիրոս Հարությունյանի նամակներում (1918թ. դեկտեմբեր – 1919թ. ապրիլ)», Ա.Ակոպովի «XIX դարի II կեսի ռուս-թուրքական պատերազմները և Տայքը»:

Թեմատիկ բազմազանությամբ են ներկայացված նաև Ալեքսանդրապոլի պատմամշակութային ժառանգությանն առնչվող հոդվածներն ու հրապարակումները. «Հուշեր Ալեքսանդրապոլի հեղափոխական անցյալից 214 (Ա.Ազնավուրյան)»/Ա.Հայրապետյան/, «Խորհուրդների առաջին ընտրություններն Ալեքսանդրապոլի գավառում 1921թ. դեկտեմբերին» /Կ.Ալեքսանյան/, «Աշուղա-

կան ավանդույթը Ալեքսանդրապոլի քաղաքային մշակույթում» /Հ.Հարությունյան/, «Արխիվային փաստաթղթեր Ալեքսանդրապոլի գրադարան-ընթերցարանների մասին» /Գ.Այվազյան/, «Ուրվագծեր Ալեքսանդրապոլի պատմամշակութային դիմագծից» /Բ.Ավագյան/:

Հատորում տեղ գտած հնագիտական բնույթի հոդվածները նվիրված են Ախուրյանի ավազանի ամրաշինական կառույցներին, այդ թվում՝ կիկլոպյան ամրոց-բնակավայրերին /Լ.Եզանյան/, միջնադարյան պաշտպանական /Հ.Խաչատրյան/ և Ախուրյանի վերնահովիտ ամրոցներին /Բ.Վարդանյան/:

Ժողովածուի արվեստագիտական հոդվածները նվիրված են գյումրեցի գեղանկարիչ Սերգեյ Միրզոյանին /Ա.Մարգարյան/, Արցախի 1639-1700թթ. մանրանկարչությանն ու զարդանկարչությանը /Մ.Հարությունյան/:

Հատորը եզրափակվում է «Գիտական լրատու» խորագրի հարուստ տեղեկատվությամբ, նաև՝ հրատարակված բոլոր նյութերի անգլերեն ամփոփումներով:

* * *

**ՄԻՄԱՎՈՆ ԾԵՐՈՒՆՈՒ
ԻՄԱՍՏՆՈՒԹՅԱՄԲ ՀԱՅԱԳԵՏՐ
(Սարգիս Հարությունյանի ծննդյան
90-ամյակի առթիվ)**

Սարգիս Հարությունյանի գոյակերպը հայրենական գիտության ու մտավորականության համար բաց դաս է, քանի որ նա ցայսօր էլ հայ բանագիտության մեջ շարունակում է մեծն Մ. Արեղյանի գործը՝ մնալով նշաձող թե՛ ժամանակակիցների, թե՛ նորեկ սերնդի համար: Նրա կյանքը ինքնամոռաց նվիրում ու արարում է՝ հայ բանագիտությունը գոց իմացողի ու գնահատողի ծանրակշիռ վաստակով:

«...Դոկտորական ատենախոսությունն պաշտպանելու նախորդ գիշերը երազ տեսա. Արեղյանն ու Աճառյանը եկան մեծաքայլ, պատկառելի, մոտեցան ինձ, աջ ու ահյակ թներս ընկան ու զարմանահրաշ, զմրուխտյա դաշտով ինձ տարան դեպի մի սարի կատար: Ճանապարհը բարդ էր, ուղեկցողներս՝ իմաստուն ու ճանապարհիին գիտակ: Մենք բարձրանալով հասանք սարի գագաթին, որտեղ մեծ ու ճոխ սեղան կար՝ բարիքներից ծանրաբեռն, գույների զմայլանքով: Ես մոտեցա սեղանին, և ինչ ուտում էի, քաղցր էր:

Գուցե սա երազ էր ամբողջ կյանքիս համար, որ նախասահմանել էր ճակատագիրը. իմաստուններից միտք առա», -իբ նշանավոր երազը մեզ համար այսպես է մեկնաբանում անվանի հայագետը:

Մ. Հարությունյանն աստվածատուր շնորհով իր խորաքնին հայացքը շարունակ դարձնում է դեպի հայ ժողովուրդն ու նրա բանավոր ստեղծագործական միտքը: Նա մեզ սովորեցնում է ժողովրդի բանավոր իմաստությունը, ավելին՝ իր իսկ ներկայությունն իմաստություն է՝ աշխարհին, ինչպես ինքն է սիրում ասել, «լեն ու բոլ սրտով»

նայելու պատգամ: Ժողովրդական բառ ու բանով, խոսքաշեն, հյուրընկալ, ժողովրդի ուրախություններին ու խրախճանքներին մշտապես սրտաբաց մասնակցող գիտնականը, Աստծու տված շնորհը ծաղկեցնելով, անխաթար մշակմամբ վերադարձնում է իր ժողովրդին, իր մեկնողական բացահայտումներով նրան տանում առասպելական մտածողության խորքերը: Իր տքնող տեսակով հայի գենը հզորացնելով՝ ապահովում է մեր ազգային ինքնությունը:

Հայոց բանավոր ավանդության բազմաթիվ ժանրեր Մ.Հարությունյանը խորապես ուսումնասիրել, քննել ու ներկայացրել է բազմաթիվ հոդվածներում, մենագրություններում ու հրապարակումներում: Դրանց մեջ հատուկ կարևորվում են այն ժանրերը, որոնց առաջինն է անդրադարձել բազմա-հմուտ գիտնականը: Առանձնահատուկ մոտեցմամբ քննել է հայ ժողովրդական հանելուկները («Հայ ժողովրդական հանելուկներ», Եր., 1960), դրանց տաղաչափական, գեղարվեստական առանձնահատկությունները:

Երկարատև գիտական պրպտումների արդյունք էր նաև «Անեծքի և օրհնանքի ժանրը հայ բանահյուսության մեջ» (Եր., 1975) մենագրությունը՝ հիմնված հայերեն ձեռագիր հիշատակարանների, հին արևելյան սեպագիր արձանագրությունների, միջնադարյան գրավոր աղբյուրների, նաև հայ ժողովրդական օրհնանքների և անեծքների հնագույն ըմբռնումների ու պատկերացումների վրա, պարզել է դրանց իմաստաբանական, կիրառական, կառուցվածքային հատկանիշները: Այս ամենի հիման վրա ստեղծել է նաև «Հայ հմայական-ժողովրդական աղոթքներ» բնագրերի գիտական համահավաքը՝ հիշյալ բարդ ժանրերի իմաստաբանական մեկնություններով:

Նշանակալի է Մ.Հարությունյան բանագետի ավանդը հայկական էպոսի՝ «Մասնածորեր»-ի նոր տարբերակների թե՛ հայտնաբերման, թե՛ գրառման, թե՛ հետազոտման ու հրատարակման գործում: Անուրանալի է գիտնականի վաստակը հայ առասպելաբանության հետազոտման ոլորտում՝ վերականգնելով աշխարհի տեսքի ու կառուցվածքի մասին հին հայոց առասպելաբանական պատկերացումները:

Մեծ գիտնականին ենք պարտական նաև հայագիտության պատմության ուսումնասիրման, վաստակաշատ հայագետների

գիտական ժառանգության հրատարակման համար: Պատահական չեն Մ.Հարությունյանի գիտական գործունեության մասին Պարույր Սևակի սևեռուն միտքն ու գնահատականը. «Մ.Հարությունյանը գիտության մարդ է. ինչ վիճակում էլ լինի այդ գիտությունը, Մ.Հարությունյանն իր ուժերի լարումով զբաղվելու է գիտությամբ, Մանուկ Աբեղյանի գործը՝ կատարելով այն, ինչ թերի է մնացել»:¹

Երկար տարիներ Մ.Հարությունյանի՝ որպես ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի բանահյուսական նյութերի վավերագրման բաժնի վարիչի, գիտական ղեկավարմամբ, նորագույն մեթոդներով և հաշվողական տեխնիկայի կիրառությամբ մշակվել ու համակարգվել է ինստիտուտի բանահյուսական արխիվում կուտակված մեր հոգևոր ժառանգությունը, կազմվել է արխիվային նյութերի գլխավոր ցանկը, հրատարակվել են արխիվում պահպանվող շատ ու շատ նյութեր:

Մեծարգո հայագետը, որ նաև մեր հող ու ջրի ծնունդ է, եղել է ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ստեղծման ակունքներում՝ իր քննախույզ մտքով ու ոգով, հայականությամբ նպաստելով իր հայրենակից երիտասարդ գիտնականների հոգևոր վերբնթացին, Կենտրոնի գիտական գործունեության ծավալմանն ու զարգացմանը:

ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնը շնորհավորում և արևշատություն է մաղթում մեծանուն գիտնականին՝ 90-ամյա հորեյյանի առթիվ, երախտագիտությամբ արժևորելով Գյումրիում 1997թ.-ին Կենտրոնի կայացմանը, այստեղ պարբերաբար անցկացվող «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» միջազգային գիտաժողովներին նրա առ այսօր գործուն մասնակցությունը, անզուգական գիտնականի ու հմայատիպար մարդու ջերմ, անաչառ աջակցությունը:

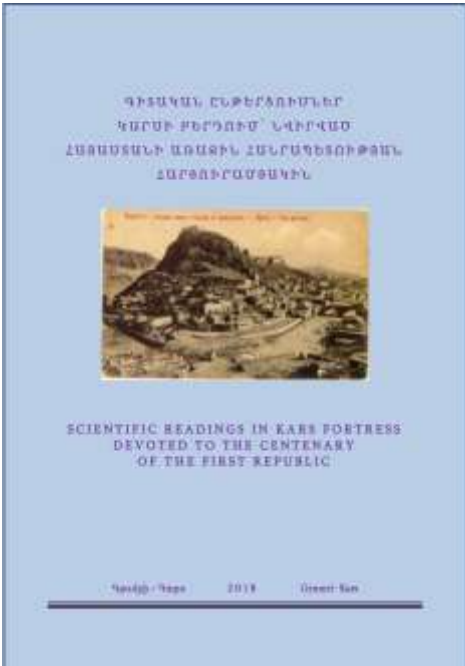
Կենտրոնի հանրույթի անունից
 հ.գ.թ. Կ.Սահակյան
 Ռ.Հովհաննիսյան

* * *

¹ ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, Բանահյուսության արխիվ, Մ.Հարությունյանի ֆոնդ:

2018թ. համայն հայությունը մեծ ոգեշնչումով նշեց Հայաստանի Հանրապետության 100-ամյակը: Այս նվիրական տարեդարձը յուրովի նշեցին ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական կենտրոնի աշխատակիցները: Կենտրոնում բարի ավանդույթ է դարձել հայության բաղձալի տոները նշել Արևմտյան Հայաստանում՝ ուխտագնացությամբ և գիտական ընթերցումների անցկացմամբ:

2018թ. օգոստոսի 3-5-ը Կենտրոնը՝ «Համշեն տուրի» ուղեկցությամբ, երեք տասնյակ ուխտավորների հետ այցելեց Արևմտյան Հայաստան: Առաջին հանգրվանը հայոց տիեզերական մայրաքաղաք Անիում էր, որտեղ՝ Մայր տաճարում, կատարվեց հիշատակի խնկարկում՝ հոգևոր երգերի ուղեկցությամբ:

Այնուհետև ուխտավորները, շրջանցելով Արարատ լեռան ստորոտը, ճանապարհվեցին դեպի Բայազետ՝ պատմական Դարոյնք բերդավանք, որը IV դարում Մեծ Հայքի հայտնի բերդերից էր և Բագրատունի նախարարների ոստանը: Բայազետի հայ բնակչությունը հիմնականում զբաղվել է առևտրով, երկրագործությամբ, անասնապահությամբ և արհեստներով, որոնք, հայտնի պատմական իրադարձությունների բերումով, 19-րդ դարի վերջում իրենց հանգրվանը գտան նաև Շիրակ աշխարհում՝ Ալեքսանդրապոլի համբարական համալիրում:

Առջևում Հայաստանի պատմական մայրաքաղաք Վանի բերդն էր, որը հայոց բնորոշանի ոգեշունչ զգացողությունների և ոգեշնչման առատ աղբյուր է: Այն այսօր ընդգրկվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային մշակութային ժառանգության ցուցակում: Ուխտագնացության խորագրից բխում էր նաև հիշել ու խոնարհվել 1915 թ. ապրիլին Վանի հերոսական ինքնապաշտպանական կռիվների մասնակիցների հիշատակին, ինչն էլ տեղում դարձավ յուրահատուկ պատմագիտական բանավեճ-քննարկման թեմա:

Աղթամարի Մբ Խաչ և Վարագա Մբ Նշան եկեղեցիներում ուխտավորները հղեցին հիշատակի խնկաբույր աղոթքներ, որոնց հաջորդեց այցելությունը «Միերի դուռ» կամ «Ագռավու քար» սրբազան քարաժայռ Վանա բերդի մոտ: «Հայու աշխարհը» չար ուժերից «ազատողին» խումբը մոտեցավ սրբազան դղրով ու պայծառ գալիքի հանդեպ մեծ հույսով:

Ուխտագնացությունը շարունակվեց Մշո դաշտով, Բասենով, և ուխտավորները Սուլուխի ու Հովվի կամուրջներին սրբազան եռագույնը ծածանելու և ազգային ազատագրական երգեր հնչեցնելու բաղձալի պահեր ապրեցին: Ուխտագնացության բուն հանգրվանը Կարսն էր՝ Հին Հայոց Կարուց բերդը: Ավանդական հիշատակի արարողությունից հետո ներկաները վերհիշեցին հայոց վեհաշուք այս մայրաքաղաքի պատմության

կարևորագույն էջերը: Օրվա խորհրդին համապատասխան խոսվեց Կարսի մարզի մասին, որի մեջ մտան նաև Արդահանի, Կադզվանի, Օլթիի շրջանները: Նշվեց, որ Ռուսաստանին միանալը դրական ազդեցություն ունեցավ Կարսի համար: Քաղաքն արագ բարգավաճեց ու շենացավ: Դա նկատելի էր հատկապես 1833-ից՝ երկայնուդու՝ Կարս մտնելուց հետո, որն աշխուժացրեց քաղաքի տնտեսական կյանքը: Մա նպաստեց նաև բնակիչների թվաքանակի ավելացմանն ու հայերի վերադարձին: Աշխուժացավ նաև մշակութային կյանքը:

Կարսի բերդի կամարների տակ էլ անցկացվեցին նախատեսված գիտական ընթերցումները: Հանդես եկան ՇՀՀ կենտրոնի գիտաշխատողներ՝ Ա.Ակոպովը /«Մահմեդականացած հայերի ինքնության խնդրի շուրջ»/, Հ.Հարությունյանը /«Տաղերի զարգացման նախադրյալները հայ միջնադարյան երաժշտության մեջ»:/: «Վասպուրականի ավանդական պարերը»/, Լ.Պետրոսյանը /«Երվանդունիների արքայատոհմը և վերջին արքան»/, Հ.Մատիկյանը /«Ավանդական օրորները Արևմտյան Հայաստանից»/:

Վերադառնալով Շիրակ՝ ՇՀՀ կենտրոնի աշխատակիցները մեծ ոգևորությամբ քննարկեցին հաջորդ ուխտագնացություն-գիտական ընթերցումների թեմատիկ շրջանակը: